

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 316. 346

І. І. Мачуліна

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

Вибір професії, або професійне самовизначення – основа самоствердження людини в суспільстві, одне з головних рішень в житті. Вибір професії визначає дуже багато, а саме: ким бути, до якої соціальної групи належати, де і з ким працювати, який стиль життя обрати. Праця і професія є найважливішими умовами самовизначення, самоідентифікації та самореалізації особистості, тому на професійне самовизначення впливає не тільки усвідомлення людини себе як «суб'єкта праці», але й знання про «об'єкт праці» і характеристики самої професії. Для того, щоб молода людина не загубилася у світі професій, треба її інформувати про наявні «простори» самовизначення, які можуть належати до основи роздумів про своє професійне майбутнє. Свідоме ставлення до вибору професії – це, насамперед, наявність необхідних знань. До таких, у першу чергу, слід віднести системні знання про різні сфери людської діяльності, види і типи професій, їх зміст.

Сьогодні нерідко доводиться стикатися з таким фактом: деякі абітурієнти, вважають за краще в останню мить змінити не лише вищий навчальний заклад, але й обрати іншу спеціальність. Це не можна назвати вдалим і перспективним способом розв'язання проблем, оскільки він не забезпечує молоду людину цікавою роботою, не гарантує матеріального добробуту і в майбутньому не асоціюється у неї з успіхом. Така практика розцінюється як негативне явище. Те, що не має цінності, не бережеться і не примножується, тобто не розглядається як капітал [1, с. 100].

У сучасному суспільстві ринкова економіка не тільки створює сприятливі умови для вільної дії кожної людини, але й пред'являє до неї жорсткі вимоги – вміння самостійно обирати, готовність до непередбачених ситуацій. Розв'язання проблем підготовки людини до свідомого професійного самовизначення є життєво необхідним.

Для вітчизняної соціології проблематика професійного самовизначення молоді не є новою. Системне й інтенсивне вивчення цих проблем було розпочато в соціології радянського періоду. У фокусі соціологічного аналізу були соціальні чинники, що впливали на вибір професії, потреби суспільства в кадрах, взаємозв'язок суспільних потреб, системи освіти і життєвих планів молоді; на динаміку ціннісних

орієнтацій молодих фахівців, їхню поведінку у професійно-трудовій сфері. Це відобразилося в працях Є. І. Головахи, С. М. Іконникової, В. Т. Лісовського, М. Х. Тітми, М. М. Руткевича, Ф. Р. Філіппова та ін. Значним кроком уперед стало вивчення Г. А. Чередниченко, В. М. Шубкіним і В. Л. Осовським престижу професій як відображення соціальної диференціації.

У період становлення і розвитку ринкової економіки проблеми професійного самовизначення продовжували вивчати Н. В. Паніна, В. І. Чупров, І. Л. Демченко, О. Г. Злобіна, Н. О. Победа, Л. Г. Сокурянська, О. О. Яременко, В. В. Выборнова, О. М. Лободинська, які розглядають професійне самовизначення з позицій саморегуляції відносин між особистістю та суспільством.

Великий досвід у сфері теорії професійного самовизначення накопичений у вітчизняній педагогіці та психології, який вдало сьогодні використовується і в соціології. Це класичні дослідження у сфері професійної орієнтації і консультування Є. А. Климова, В. В. Назимова, С. Н. Чистякової, які дали повне уявлення про виховну концепцію профорієнтації, її основних компонентів.

Незважаючи на велику кількість теоретичних підходів до дослідження проблем професійного самовизначення, залишається багато невирішених питань. Досі немає однозначної відповіді, коли саме формується у молоді інтерес до певних професій, як формується професійне самовизначення, які фактори впливають на професійне самовизначення на різних його етапах, з якого віку починати профорієнтаційну роботу, в якій послідовності необхідно здійснювати різні профорієнтаційні заходи тощо.

Отже, **мета статті** полягає у комплексному аналізі профорієнтаційної роботи як механізму професійного самовизначення сучасної молоді.

Профорієнтація – засіб допомоги в раціональному розв'язанні проблеми вибору професії та спеціальності з урахуванням соціально-економічної ситуації на ринку праці. Це науково обґрунтована система форм, методів, заходів впливу на осіб, які тільки вчаться або вже працевлаштовуються. Професійна орієнтація розуміється як процес визначення індивідом того виду трудової діяльності, в якій він хоче себе проявити, усвідомлення своїх здібностей до цього виду діяльності та обізнаності про канали й засоби засвоєння знань, вмінь і навиків для оволодіння конкретною професією [2, с. 202].

Питання професійної орієнтації хвилювало людство з середніх віків. У 1575 році в Іспанії вийшла книга лікаря Хуана Уарте «Дослідження здібностей до науки», яка принесла автору європейську славу. Це була перша в історії наукова праця, що поставила своїм основним завданням вивчення індивідуальних здібностей з метою професійного відбору.

На рубежі ХХ століття індустріальний прогрес зацікавив суспільство в розвитку професійної робочої сили. Виникнення професійної орієнтації пов'язують з появою першого кабінету професійної допомоги у 1903 р. у місті Страсбурзі (Франція). Через деякий час аналогічні осередки сприяння професійному самовизначенню молоді створюються у багатьох великих індустріальних центрах США, Великобританії, Франції. У місті Бостоні (США) у 1908 році професор Гарвардського університету Ф. Парсонс заснував «Бюро орієнтації» з метою допомоги школярам у визначенні їх життєвого шляху. Діяльність цього бюро прийнято вважати початком профорієнтаційного руху.

Робота цієї та інших профорієнтаційних служб того часу ґрунтувалася на відомій «трифакторній моделі» Ф. Парсонса, коли у претендента на ті чи інші види діяльності виявляли здібності і психологічні якості, співвідносили їх з вимогами професій, і вже на підставі цього видавали рекомендацію про придатність чи непридатність людини до даної професії.

Сьогодні однією з відомих є теорія профорієнтації Є. Клімова, який стверджує, що не професійна діяльність формує особистісні риси працівника, а навпаки, людина відповідно до своїх особистісних якостей належить до певного типу професій і згідно з ним обирає напрям своєї трудової діяльності. На думку вченого, відповідно до розробленої ним класифікації типів професій («людина – людина», «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – художній образ»), професійні вимоги, що висуваються до людини, залежать від предмета праці.

У цілому, правильно організована профорієнтаційна робота є найважливішим чинником формування усвідомленого, обґрунтованого вибору професії. Результативність профорієнтації значною мірою залежить від того, як загальна цільова установка конкретизується в завданнях, змісті та методах здійснюваної роботи відповідно до вікових та індивідуальних особливостей, а також рівня поінформованості особистості про обрану професію.

Коли ж починається усвідомлення необхідності професійного вибору? Незважаючи на те, що в окремих випадках можна робити прогноз щодо майбутніх професійних переваг навіть у дітей 6–7 років (початок навчання в школі), більшість здійснює професійний вибір вже на останніх роках шкільного навчання або після отримання атестата про загальноосередню школу [1, с. 100]. Таким чином, профорієнтація охоплює найважливіші шкільні етапи професійного самовизначення людини.

У загальноосвітній системі під *професійною орієнтацією школярів* традиційно розуміється керований процес підготовки учнів до усвідомленого вибору професії, крім того, формування уміння співвідносити свої ідеали, мотиви та інтелектуальні здібності з громадськими цілями обраної професії, а також процес адаптації

старшокласників до обраної сфери освіти і професійної діяльності [3, с. 105].

На думку багатьох учителів і викладачів вищих навчальних закладів, кращій підготовці школярів до трудового життя і професійної діяльності сприяє спецкурс з основ вибору професії. За корисність цього нововведення висловилися 76% опитаних. 43% вважають, що такий курс слід було б включити в розклад уроків; 17% пропонують ввести обов'язковий факультатив, 15% – факультатив для охочих [4, с. 34].

Головна мета проведення професійних консультацій загальноосвітніми закладами в нинішніх умовах – це підвищення ефективності підготовки молоді до усвідомленого вибору професії, на яку є великий попит на ринку, а також орієнтування молоді на подальше професійне навчання. Виходячи з цієї мети, слід виокремити такі напрямки профконсультації:

- вивчення індивідуальних інтересів і нахилів учнів, їх цілеспрямований розвиток;
- формування у школярів суспільно значущих мотивів вибору професії;
- консультування учнів з питань продовження освіти, вибору професії та працевлаштування.

У більшості шкіл України в нинішніх умовах профконсультація характеризується такими напрямками:

- цілеспрямована планова робота зі старшокласниками з вивчення та розвитку професійних інтересів;
- участь старшокласників у продуктивній праці безпосередньо на різних видах підприємств;
- консультування учнів з питань продовження освіти, вибору професії та працевлаштування [5].

Важливе місце в системі формування професійного самовизначення посідають вищі навчальні заклади, в яких ведеться професійна підготовка. *Профорієнтація абітурієнтів* є найважливішим напрямком роботи ВНЗ особливо в умовах жорсткої конкуренції освітніх структур, і, як кожний вид діяльності, вона повинна оцінюватися. При цьому оцінка може мати соціальний або економічний характер. Соціальна ефективність роботи профорієнтації може визначатися мірою досягнення поставленої мети. Наприклад, якщо завданням ВНЗ є залучення абітурієнтів з високим рівнем підготовки, то для її досягнення проводяться олімпіади, конференції, вікторини, додаткові заняття з математики, інформатики, іноземної мови і з інших предметів. Економічна ефективність може характеризуватися умовним прибутком від набору студентів у вищий навчальний заклад.

Вищі навчальні заклади впливають на професійну орієнтацію учнів такими способами:

- розповсюдження по школах міста та області інформаційних буклетів;

- проведення днів відкритих дверей;
- проведення на факультетах екскурсій для школярів;
- організація спортивних змагань між старшокласниками та першокурсниками;
- проведення психологічних тренінгів зі старшокласниками;
- виїзд агітбригади в школи міста;
- проведення виїзних заходів «ярмарок професій»;
- організація на факультетах консультаційних пунктів для потенційних абітурієнтів та їхніх батьків;
- розміщення рекламних матеріалів у засобах масової інформації.

В обласних або міських *центрах зайнятості*, в департаментах зайнятості створюються відділи профорієнтаційної роботи з молоддю, де можна отримати інформацію про найбільш престижні професії, про професійні обов'язки спеціалістів різних професій, про заклади, де можна здобути обрану професію і т. д. Також проводяться дні відкритих дверей для старшокласників. Центри допомоги в працевлаштуванні, психологічній підтримці населення допомагають обрати професію з урахуванням індивідуальних інтересів і здібностей.

Таким чином, свідоме ставлення до вибору професії – це мотивована спрямованість особистості на усвідомлення соціального та особистісного значення вибору професії; оволодіння системними профорієнтаційними знаннями; активні способи підготовки до майбутньої праці і практична апробація своїх можливостей; самовиховання професійно важливих якостей. Саме тому профорієнтаційні заходи різного рівня є значущими для вирішення найголовнішого завдання в житті кожної людини – вибору майбутньої професії.

Список використаної літератури

- 1. Выборнова В. В.** Актуализация проблем профессионального самоопределения молодежи / В. В. Выборнова, Е. А. Дунаева // Социологическое исследование – 2006. – № 4. – С. 99–105.
- 2. Богомаз К. Ю.** Соціологія молоді: Навчальний посібник / К. Ю. Богомаз, І. І. Мачуліна, Л. М. Сорокіна. – Дніпродзержинськ : ДДТУ. – 2011. – 355 с.
- 3. Руткевич М. Н.** Социальная ориентация выпускников высшей школы // Социологическое исследование. – 1994. – № 12. – С. 103–108.
- 4. Толлок В.** Професійна орієнтація молоді: проблеми та перспективи / В. Толлок, О. Васильєва // Новий колегіум. – 2003. – № 2. – С. 33–37.
- 5. Вачевський М. В.** Підготовка молоді до вибору професії в сучасних умовах / М. В. Вачевський // Молодь і ринок. – 2002. – № 1. – С. 72–75.

Мачуліна І. І. Профорієнтаційна робота як соціальний механізм професійного самовизначення молоді

У статті акцентується увага на проблемі професійного самовизначення молоді. Зазначено, що в сучасному суспільстві ринкова економіка не тільки створює сприятливі умови для вільної дії кожної людини у виборі професії, але й ускладнює цей процес появою великої кількості професій, спеціальностей, що з'явилися останнім часом.

У статті проаналізована профорієнтаційна робота, яка є одним з головних механізмів професійного самовизначення. Профорієнтація розглядається як засіб допомоги у розв'язанні проблеми вибору професії та спеціальності з урахуванням соціально-економічної ситуації на ринку праці. Це науково обґрунтована система форм, методів, заходів впливу на осіб, які тільки вчаться або вже працевлаштовуються. Розглядаються особливості профорієнтаційної роботи у школі, вищих навчальних закладах, а також у центрах зайнятості.

Ключові слова: професія, праця, професійне самовизначення, профорієнтація, школярі, молодь.

Мачулина І. І. Профориєнтаційна робота як соціальний механізм професійного самоопределения молодежи

В статье акцентируется внимание на проблеме профессионального самоопределения молодежи. Отмечено, что в современном обществе рыночная экономика не только создает благоприятные условия для свободы в выборе профессии, но и усложняет этот процесс появлением большого количества новых специальностей, сфер деятельности, которые появились в последнее время.

В статье проанализирована профориєнтаційна робота, которая является одним из основных механизмов профессионального самоопределения современной молодежи. Профориєнтація рассматривается как средство помощи в решении проблемы выбора профессии и специальности с учётом современной социально-экономической ситуации на рынке труда. Рассматриваются особенности профориєнтаційной работы в школе, высших учебных заведениях, а также в центрах занятости.

Ключевые слова: профессия, труд, профессиональное самоопределение, профориєнтація, школьники, молодежь.

Machylina I. I. Vocational orientation work as social mechanism of professional self-determination of the youths

In the article attention is paid on the problem of professional self-determination of the youth. It is marked that in modern society a market economy does not only create favourable terms for the free action of everybody in the choice of profession but also complicates this process by emekging of plenty of new specialties, spheres of activity, that appeared lately.

For this reason in this article analyzed vocational orientation work as one of basic mechanisms of professional self-determination of the modern youth. Vocational orientation is examined as means of help in decision taking in choice of profession and speciality, taking into account a modern socio-economic situation at the market of labour. It is the scientifically reasonable system of forms, methods, measures of influence on young people that only study or placed in a job already. Professional orientation understood as a process of identification by the individual of that type of labour activity in that he wants, awareness of one's abilities for this type of activity and awareness about channels and facilities of mastering of knowledge, abilities and skills for a capture by a concrete profession.

The features of vocational orientation work are examined at school, higher educational establishments, and also in the centers of employment.

Key words: profession, labour, professional self-determination, vocational orientation, schoolboys, young people.

Стаття надійшла до редакції 30. 09. 2013 р.

Прийнято до друку 01. 11. 2013 р.

протоколом № 3

Рецензент – д. соц. н., професор

Кононов І. Ф.